

برنامه درسی تربیت بدنی با رویکرد فطرت‌گرایی توحیدی

دکتر محسن وحدانی

کارشناس پژوهش و برنامه‌ریزی حوزه تربیت بدنی و سلامت
(سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش)

مقدمه

برنامه درسی به مجموعه فرصت‌های تربیتی نظام‌مند و طرح‌ریزی شده و نتایج مترتب بر آن‌ها اطلاق می‌شود که متریبان برای کسب شایستگی‌های لازم در جهت درک و اصلاح موقعیت براساس نظام معیار اسلامی در معرض آن‌ها قرار می‌گیرند تا با تکوین و تعالی پیوسته هویت خویش، مرتبه قابل قبولی از آمادگی برای تحقق حیات طیبه در همه ابعاد را به دست آورند (سند تحول بنیادین). در حقیقت مقصود از برنامه درسی مجموعه‌ای فرصت‌های تربیتی همراه با ایفای نقش مؤثر تربیتی (دانش‌آموز) در راستای رشد همه‌جانبه اوست. لذا به مثابه نقشه‌ای است که مسیر یادگیری (و فراز و نشیب‌های این مسیر) را از قبل از تدریس و در حین اجرا ترسیم می‌کند. در برنامه درسی ملی «فطرت‌گرایی توحیدی» به‌عنوان رویکرد و جهت‌گیری کلان برنامه‌های درسی و تربیتی ذکر شده که در آن ویژگی‌هایی برای هر یک از عناصر اصلی تبیین شده است. از سویی نیز برنامه درسی تربیت بدنی (ذیل حوزه سلامت و تربیت بدنی) باید از این رویکرد کلان تبعیت کند. هدف تربیت بدنی اجرا و رشد دانش‌آموزان از طریق فعالیت‌های جسمانی و بدنی است؛ جسمی که امانت الهی نزد اوست. اصولاً مؤلفه‌های کرامت ذاتی (همچون عقل، علم، فطرت و اختیار) انسان را از سایر موجودات متمایز ساخته و برتری در میان موجودات جهان هستی را به او اهدا کرده است. مشارکت دانش‌آموزان بااراده و باانگیزه در کلاس تربیت بدنی، نمایش قابلیت‌ها، تجارب و توانایی‌های دانش‌آموزان در انجام فعالیت‌های حرکتی در جهت هویداسازی استعدادها بالقوه آنان، تلاش در راستای تعامل با محیط یادگیری برای حفظ و ارتقای سلامت بدن (به‌عنوان امانت الهی) مصداق‌هایی از ویژگی‌هایی است که دانش‌آموزان به‌عنوان یکی از عناصر کلیدی برنامه درسی در رویکرد فطرت‌گرایی توحیدی باید از آن برخوردار باشند. حال برای دستیابی به این اهداف نیازمند تبیین ویژگی‌های عناصر برنامه درسی تربیت بدنی با رویکرد فطرت‌گرایی توحیدی هستیم که در این یادداشت به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم.

کلیدواژه‌ها: برنامه درسی، تربیت بدنی، فطرت‌گرایی توحیدی، ارزشیابی

معلم (مربی): معلم با خلق فرصت‌های تربیتی متنوع باید زمینه‌ساز رشد همه‌جانبه دانش‌آموز باشد. لذا نقش معلم هدایتگری و تسهیلگری است تا انتقال‌دهنده دانش و مهارت. معلم مسئولیت تطبیق، تدوین، اجرا و ارزشیابی برنامه‌های درسی و تربیتی در سطح کلاس را برعهده دارد. ایجاد فرصت‌های تربیتی در کلاس‌های تربیت‌بدنی (به واسطه جذابیت و کار عملی آن) از اثربخشی بالایی برخوردار است. فرصت‌های تربیتی کلاس تربیت‌بدنی در تمامی ابعاد اجتماعی (مانند ایجاد کار گروهی در کلاس تربیت‌بدنی، مسئولیت‌پذیری فردی و گروهی و رعایت قوانین و مقررات)، اخلاقی (مانند احترام، عدالت، شجاعت و صداقت)، علمی و عملی (مانند رعایت بهداشت فردی و جمعی، تغذیه و بهره‌مندی از سبک زندگی سالم و فعال) و ایمانی (مانند بصیرت، توکل، اعتقادات و عفت) حاصل می‌شوند.

محتوا: صاحب‌نظران نظام تعلیم و تربیت در فرایند طراحی آموزش و انتخاب محتوا قائل به اصولی علمی هستند. محتوا در هر یک از جوه تجویزی، غیر تجویزی و نیمه تجویزی باید با نیازها، توانایی‌ها و علایق حال و آینده دانش‌آموزان همخوانی داشته باشد. برای مثال، انتخاب رشته‌های ورزشی گروهی برای محتوا به نسبت رشته‌های رزمی در اولویت است. محتوا باید ضمن داشتن بنیان علمی دربرگیرنده مفاهیم و مهارت‌های اساسی و ایده‌های کلیدی مبتنی بر شایستگی‌های مورد انتظار از دانش‌آموزان باشد. برای مثال، محتوای درس تربیت‌بدنی دوره اول ابتدایی باید به گونه‌ای باشد که مفاهیم و مهارت‌های اساسی شامل آمادگی جسمانی، مهارت‌های حرکتی، زندگی فعال و رفتارهای مرتبط با فعالیت جسمانی را در دانش‌آموزان رشد دهد. توجه به ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی، پیروی از اهداف برنامه درسی، تناسب با اقتضات اجرایی، قابلیت تربیت و یادگیری و فراهم‌سازی رشد همه‌جانبه تربیتی در دانش‌آموزان از دیگر ویژگی‌های محتواست که باید مد نظر برنامه‌ریزان و معلمان قرار گیرد.

محیط یادگیری: اساسی‌ترین محیط یادگیری مدرسه است، اما تنها محیط نیست. تمامی محیط‌هایی که آدمی با آن‌ها در تعامل است، محیط‌های یادگیری تلقی می‌شوند. خانه و خانواده یکی از مهم‌ترین آن‌هاست. ایجاد تنوع در محیط‌های یادگیری، علاقه، انگیزه و جذابیت را برای یادگیری افزایش می‌دهد. محیط یادگیری باید ایمن، منعطف، پویا، جذاب و متناسب با نیازها، علایق و ویژگی‌های دانش‌آموزان باشد. در محتوای کتاب راهنمای برنامه درسی تربیت‌بدنی دوره اول متوسطه از طبیعت به عنوان

یکی از محیط‌های یادگیری یاد شده است؛ جایی که هم دانش‌آموزان مهارت‌های تخصصی پیاده‌روی و کوه‌نوردی را یاد می‌گیرند و هم کار گروهی و مشارکت را می‌آموزند؛ و شاید فرصت تربیتی ارزشمندتر، خلقت‌نگری و تعقل و تفکر در نظام هستی باشد که می‌تواند ارتباط هر فرد را با خویشتن، خدا، خلق و خلقت بیش از پیش تجلی بخشد.

ارزشیابی: در برنامه درسی تربیت‌بدنی، ارزشیابی با رویکرد تکوینی انجام می‌پذیرد. ارزشیابی باید در خدمت یادگیری باشد. از ارزشیابی هم برای اصلاح روش و محتوای آموزش و هم برای اصلاح رفتار دانش‌آموزان در جهت نیل به اهداف برنامه درسی استفاده می‌شود. در «ارزشیابی منصفانه» تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان باید در کانون توجه قرار گیرد. در فرایند ارزشیابی از روش‌های مختلفی چون خودارزیابی، ارزیابی همسالان، ارزیابی اولیا و ... نیز برای تبیین و انعکاس توانایی‌ها و ظرفیت‌های هر یک از دانش‌آموزان استفاده می‌شود. لذا پیشنهاد می‌شود در برنامه درسی تربیت‌بدنی نیز این اصول اساسی مد نظر قرار گیرد. اکنون نقص‌هایی مانند کم‌توجهی به تفاوت‌های فردی، عدم بهره‌مندی از ابزارها و روش‌های متنوع در ارزشیابی و کم‌توجهی به مقوله خودارزیابی در ارزشیابی درس تربیت‌بدنی وجود دارد که باید تدابیر لازم در جهت رفع آن‌ها و آموزش و توانمندسازی اندیشیده شود.

یاددهی - یادگیری: روش‌های یاددهی و یادگیری باید در راستای اهداف برنامه درسی باشند. روش‌ها باید زمینه‌ساز ابراز گرایش‌های فطری، شناخت موقعیت یادگیرنده و اصلاح مداوم باشند، لذا بهره‌گیری از روش‌های تعاملی، خلاق و فعال مورد تأکید است. برای مثال در روش‌های مشارکتی، دانش‌آموزان با هم، به وسیله هم و برای هم یاد می‌گیرند. در این روش‌ها عموماً طرح مسئله از سوی معلم صورت می‌پذیرد و هم‌فکری و اجرا توسط دانش‌آموزان به صورت گروهی انجام می‌شود. با توجه به «تفاوت‌های فردی» که در درس تربیت‌بدنی نمود بیشتری دارد، بهره‌مندی از روش‌های شخصی‌سازی شده نیز می‌تواند گشایشگر نیازها و توانایی‌های افراد باشد. بدیهی است در کلاسی که دانش‌آموزان با طیف متنوعی از توانایی‌های جسمانی حضور دارند، ضمن در نظر گرفتن هدف اصلی در هنگام طراحی آموزشی و اجرا (ارائه تمرین، بازی، بازخورد و ارزشیابی) تفاوت‌های فردی آنان نیز باید مد نظر معلم قرار گیرد. در حقیقت، معلم به هر دانش‌آموز (یا گروه) اجازه می‌دهد که با سرعت عمل خودش تکالیف یادگیری تجویز شده توسط معلم را انجام دهد و پیشرفت کند.

در روش‌های مشارکتی، دانش‌آموزان با هم، به وسیله هم و برای هم یاد می‌گیرند